

Sv. Dujam i sv. Staš u likovnoj umjetnosti

II.

NOVI VIJEK

U prvom dijelu ovoga referata iznijeli smo umjetničke prikaze solinskih mučenika i zaštitnika grada Splita u srednjem vijeku od najstarijih vremena do kraja 15. st.

Prvi značajni prikaz sv. Dujma u renesansnom slikarstvu nalazi se na jednom od polja poliptiha Girolama da Santacroce (oko 1480—1556) u splitskoj franjevačkoj poljudskoj crkvi. Na tom velikom signiranom djelu iz god. 1549. venecijanskog slikara iz Bergama, koji je, uz svoga sina Francesca, u toku 16. st. u vrijeme kada je bila prestala aktivnost »dalmatinske slikarske škole« izveo čitav niz radova za dalmatinske crkve, u kojima je u punom činkvečentu na retardirani način slikao u duhu Bellinija i Carpaccija, Cime i Basaitija svetačke likove prožete nekom diskretnom sjetom i arhaizirajućim lirizmom, koji su odgovarali ukusu provincijske dalmatinske sredine više od revolucionarnih djela velikih mletačkih majstora toga stoljeća. S ikonografskog aspekta Santacroceov lik sv. Dujma zanimljiv je i stoga što svetac u raskošnom izvezenom pluvijalu i mitri nosi u lijevoj ruci model grada Splita po prvi put, iako je bio čest običaj da gradski zaštitnici od krčkog sv. Kvirina do dubrovačkog sv. Vlaha podržavaju maketu grada koji im je povjeren u zaštitu. O tom vrlo zanimljivom modelu, koji se danas, nakon što su u trima minijaturama Hrvojeva misala identificirani splitski motivi, ne može više smatrati najstarijom slikom grada Splita, pisao je opširno Lj. Karaman, tako da se ovdje nećemo dulje na njemu zadržavati.¹

Matej Ponzoni — Pončun (1584 — nakon 1663), istaknuti slikar mletačke škole dalmatinskog porijekla, najistaknutiji slikar iz Dalmacije u 17. st., učenik Santea Perande i Palme Mlađeg, i zanimljiva i originalna lič-

nost na prijelazu iz kasnog manirizma u rani barok, izradio je dva puta lik sv. Dujma za splitsku katedralu u vrijeme dok mu je brat Sforza bio nadbiskup.

Prvo njegovo platno sa salonitanskim mučenikom pripada seriji od šest slika u koru katedrale i predstavlja sveca u ekstatičnoj pozi odjevena u zlatnocrvenu kazulu s izrazito individualiziranim licem kratke crne kose i brade bez mitre i pogledom uprtim put neba. U toj je seriji Dujmova slika jedna od manje uspjelih, ali karakteristične crte lica djeluju kao portret tako da sam svojedobno bio iznio pretpostavku da bi umjetnik možda bio u svečevu liku portretirao svoga brata.

Drugi put je Pončun naslikao sv. Dujma i sv. Staša na malenim slikama na ciboriju glavnog oltara. Prikazi tih svetaca spadaju svojom svježinom i neposrednošću među njegova djela kod nas. Dok Dujam uspravno stoji pred širokim krajolikom s bujnim zelenim krošnjama i plavičastim brdima u pozadini s desnom rukom položenom na prsima crne kovčaste kose i brade odjeven u bijelu kazulu pod kojom se naziru rubovi albe i crvene dalmatike, odskačući na pozadini oblaka čija boja prelazi iz sive u smeđu i žutozlatnu, sv. Staš je odjeven poput baroknog viteza u žučkastu odjeću, crveni plašt i plavkaste hlače s pogledom uprtim u nebo i desnicom položenom na mlinski kotač. I iza Staševa lika nazire se u donjem dijelu zelenkasti krajolik nad kojim se šire oblaci sivoplavih tonaliteta koji prema gore dobivaju zlatnožuto osvjetljenje.

»Pončun pengač glasoviti«, kako ga je nazivao Jerolim Kavanjin, trebao je prema Farlatiju dekorirati zidove novog kora katedrale nizom velikih kompozicija iz života sv. Dujma. Na žalost je nadbiskupova smrt god. 1640. omela taj veliki podhvat, koji bi očito bio od velikog značenja i za ikonografiju sv. Dujma i za Pončunovo slikarsko djelo.²

Tu dekoraciju kora splitske katedrale s ciklusom slika iz Dujmova života izradio je između 1683. i 1685. slikar Pietro Ferrari, koji je u Splitu boravio kao gost

¹ K. Prijatelj, *Le opere di Girolamo e Francesco da Santacroce in Dalmazia*, *Arte lombarda* XII/1, Milano 1967, str. 56—57 (sa svom literaturom). V. također Lj. Karaman, *Najstarija slika grada Splita*, *Novo Doba*, Split 25. XII 1936.

² K. Prijatelj, *Matej Ponzoni-Pončun*, Split 1970, str. 12—13, 40 (sa svom literaturom); K. Prijatelj, *Neobjavljeni ciklus slika Mateja Ponzonija-Pončuna*, Split 1974, str. 10—11.

nadbiskupa Stjepana Cosmija kao što proizlazi iz podataka njegove sačuvane računске bilježnice.

Teme Ferrarijevih slika su: »Sv. Petar šalje sv. Dujma u Dalmaciju«, »Sv. Dujam propovijeda kršćanstvo na solinskom forumu«, »Sv. Dujam krsti Solinjane«, »Sv. Dujam ozdravlja bolesnike pred očima prefekta Maurilija«, »Mučenje sv. Dujma« i »Smrt sv. Dujma«. Ti su prizori točno preuzeti iz svečeva životopisa koji se čita na njegov blagdan u splitskoj katedrali i to su najopširniji prikazi njegove biografije. To tome te slike imaju posebno značenje i s ikonografskog gledišta.

U posebnoj studiji o slikama dao sam podroban opis svakog pojedinog prizora i stilsku anлізу radova ovog osrednjeg umjetnika, koji je usprkos svojim izrazitim zanatskim nedostacima pokazao da ima osjećaja za barokne patetične i dinamične dekorativne efekte i smisao za živost kolorita i svjetlosne kontraste.

Ferrarijeve slike, na kojima su likovi iz antike odjeveni u barokno ruho, ulaze u širu utjecajnu sferu Caravaggiova slikarstva, ili, bolje, njegovih sljedbenika bez shvaćanja slikarske biti i poruke tog genijalnog umjetnika. Zanimljiv je podatak, da je jedna od tih kompozicija, i to scena »Sv. Dujam krsti Solinjane«, preuzeta uz izvjesne varijacije od bakroreza francuskog Caravaggiova sljedbenika Claudea Vignona (1593—1670) »Sv. Filip krsti eunuha etiopske kraljice«, a po svoj prilici bi se slični primjeri još mogli pronaći.

O slikaru Pietru Ferrariju inače ne znamo ništa, ali možemo pretpostaviti da je bio Emilijanac, jer se u to doba naročito u Parmi javljaju mnogobrojni slikari toga prezimena, a i stilski bi se mogao uklopiti s izvjesnom vjerojatnošću u te tokove³.

U kraj 17. st. mogu se po svoj prilici datirati i dvije pale neobična polukružna oblika osrednjih baroknih slikara mletačkih stilskih crta u splitskim crkvicama Gospe od Sôca i Gospe od Spinuta. Na prvoj je na gornjem dijelu prikaz Navještenja, dok su na donjem između sv. Roka i sv. Antuna poklekli sv. Staš s mlinjskim kamenom vezanim oko vrata i s palmom u ruci u bogato nabranom plaštu i sv. Dujam u biskupskom ruhu u stavu blagoslova. Na drugoj su oko nalijepljene slike Bezgrešnog začeca koju podržavaju dva bucmasta anđela likovi istih svetaca isto tako u klečećem stavu sa sličnim karakterističnim atributima.

Uz te bih slike nadovezao još nekoliko baroknih platna iz šire splitske okolice.

Poklekli lik sv. Dujma u mitri i pluvijalu, uz kojega su raspelo i lubanja, prikazan je na slici u franjevačkom samostanu u Zaostrogu, gdje se čuva i slika istog formata s likom sv. Staša crne brade s palmom i mlinjskim kamenom vezanim lancem oko vrata uz kojega su također križ i mrtvačka glava. Slika odaje crte pučkog i rustičkog baroknog autora iz 18. st., koji je po svoj prilici izveo sav ciklus u tom samostanu, u kojemu se nalazi i slika sv. Katarine Sijenske koja je direktno kopirana po slici Mateja Pončuna u koru splitske katedrale. Ta nam je činjenica još jedna po-

tvrd da je ovaj slikar s velikom vjerojatnošću kopirao i ova dva lika solinskih mučenika prema nekim danas izgubljenim splitskim slikama, a u okviru širenja njihova kulta u novim teritorijima splitske metropolije oslobođenim od turske vlasti.

Već smo obrađujući prikaze sv. Dujma u srednjem vijeku spomenuli usku povezanost samostana benediktinki u Trogiru s njegovim kultom. I iz baroka postojao je u tom samostanu slikani triptih na platnu s likovima sv. Mihovila, Dujma i Ambroza. Od lika sv. Dujma nakon popravka mogao se spasiti samo gornji dio na kojem je svetac prikazan živahna staračka pogleda s mitrom i pluvijalom. Rad je to slikara bolje kvalitete od prije opisanih slika, ali bez nekih izrazitijih osobnih crta.

Visoki kvalitetni domet susrećemo tek u velikoj oltarskoj pali sa skupinom svetaca grupiranih oko sv. Benedikta i sv. Skolastike u župnoj crkvi u Kaštel-Gomilici, koju sam na osnovi stilskih analogija atribuirao istaknutom venecijanskom slikaru Gaspereu Dizianiju (1689—1757) iz Belluna, učeniku Sebastijana Riccija. Na toj su pali, koju je poklonio splitski nadbiskup Antun Kadčić, a datiramo je u prvu polovicu četvrtog decenija 18. st., salonitanski mučenici prikazani na gornjem desnom dijelu platna. Dujam sjedi s knjigom i palmom u rukama u raskošnom crvenom pluvijalu sa zlatnim ukrasima i crvenoj mitri pognute glave i zamišljena pogleda, a Staš je nad njim u ekstatičnom stavu s palmom i mlinjskim kamenom i pogledom uprtim put neba. U tom bih slučaju posebno želio naglasiti individualizaciju fizionomija i kolorističke i svjetlosne efekte koji se uspješno uklapaju u vješto izbalansiranu kompliciranu kompoziciju s velikim brojem figura⁴.

Zaslужilo bi također podrobnije istražiti autora još jedne pale iz mletačkog setečenta: one u franjevačkom samostanu sv. Dujma u Kraju na Pašmanu s Imakulatom i svecima Dujmom, Franjom i Bonaventurom, na kojoj je solinski mučenik prikazan u ekstazi u biskupskom ruhu podno Bogorodice dok mu anđeo u donjem lijevom uglu drži biskupski štap.

Barok na zalazu i klasicizam na pomolu susreću se u pali u crkvi benediktinki u Hvaru, koja ima u osnovnoj kompozicionoj zamisli shemu mletačkih renesansnih »Sacre conversazioni«. Lik sv. Dujma prikazan je podno prijestolja Bogorodice u bogato ukrašenoj zlatnoj kazuli s crvenom podstavom i s palijem i crvenim rukavicama. Uz njegov starački lik bez mitre prikazan je mladi čovjek s knjigom u ruci, koji se svojom izražajnošću daleko uzdiže nad ostalim stereotipnim likovima svetaca poput Benedikta, Skolastike i Alojzija, te možda prikazuje umjetnikov autoportret. Palu je potpisao god. 1787. »Vincentius Peregrinus«, o kojemu nisam dosad uspio naći više podataka.

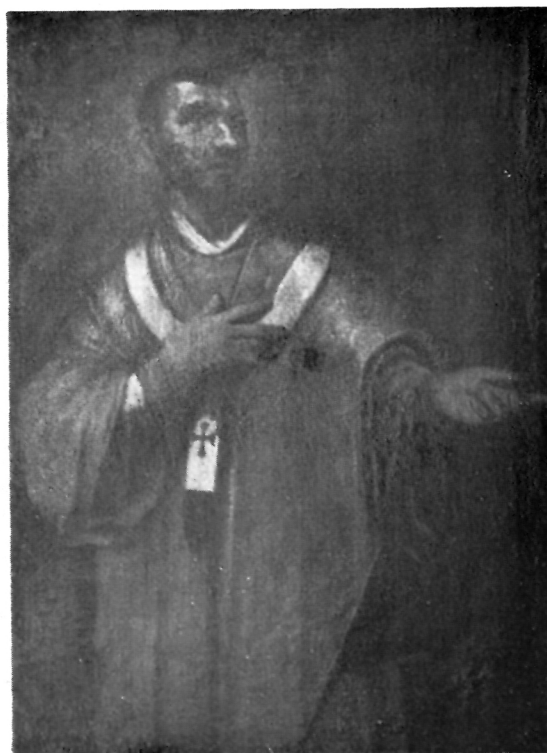
Kasnobarokne rustične crte odaje pala u kapeli na Manastirinama u Solinu s uspravnim likovima sv. Dujma u mitri i kazuli s palmom i biskupskim štapom i sv.

³ K. Prijatelj, Ferrarijeva platna u koru splitske katedrale, Radovi Odjela za povijest umjetnosti Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 6, Zagreb 1969, str. 37—41; K. Prijatelj, Studije o umjetninama u Dalmaciji III, Zagreb 1975, str. 72—86.

⁴ K. Prijatelj, Una pala di Gaspere Diziani in Dalmazia, Arte veneta XXVII, Venezia 1973, st. 283—285; K. Prijatelj, o. c. (1975), str. 121—127.

1 G. da Santacroce, sv. Dujam — franjevačka crkva na Poljudu, Split

2 M. Ponzoni, sv. Dujam — kor splitske katedrale

3 M. Ponzoni, sv. Dujam — tabernakl glavnog oltara splitske katedrale

4 M. Ponzoni, sv. Staš — tabernakl glavnog oltara splitske katedrale

5 P. Ferrari, »Sv. Petar šalje sv. Dujma u Dalmaciju« — kor splitske katedrale

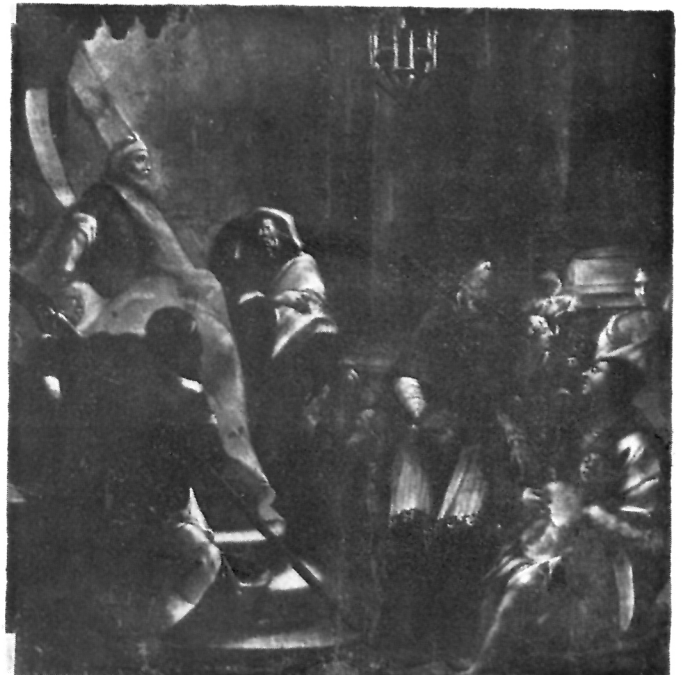

6 P. Ferrari, »Sv. Dujam propovijeda kršćanstvo na solinskom forumu« — kor splitske katedrale

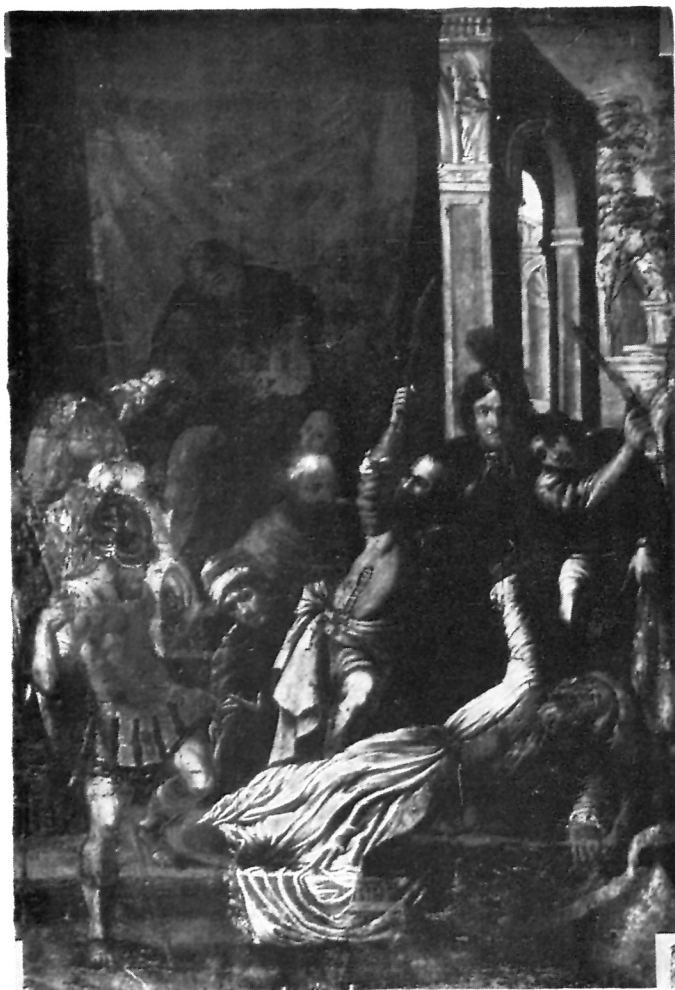
7 P. Ferrari, »Sv. Dujam krsti Salonitance« — kor splitske katedrale

8 P. Ferrari, »Sv. Dujam ozdravljuje bolesnike pred prefektom Maurilijem« — kor splitske katedrale

9 P. Ferrari, »Mučenje sv. Dujma« — kor splitske katedrale

10 P. Ferrari, »Smrt sv. Dujma« — kor splitske katedrale

11 Pala na glavnom oltaru crkve Gospe od Soca u Splitu

12 Pala na glavnom oltaru crkve Gospe od Spinuta u Splitu

13 Slika sv. Dujma u franjevačkom samostanu u Zaostrogu

14 Slika sv. Staša u franjevačkom samostanu u Zaostrogu

15 Slika sv. Dujma u ženskom benediktinskom samostanu u Trogiru

16 G. Diziani, Sv. Dujam i sv. Staš (detalj s pale u župnoj crkvi u Kaštel-Gomilici)

17 Sv. Dujam — Kraj na Pašmanu

18 V. Peregrinus, Sv. Dujam — crkva benediktinki u Hvaru

Staša u bogatom plaštu s mlinskim kamenom na lancu oko vrata i s putničkim štapom u ruci podno Bogorodice s Djetetom okružene anđelima, koja bi se mogla datirati i u početak prošlog stoljeća.

U crkvi sv. Jele u Donjem Selu na Šolti nalazi se potpuno prebojana slika sv. Dujma kao pandan slici sv. Jelene, koja je toliko iskvarena da se ne može analizirati ni datirati. Još je teži slučaj u kapeli sv. Dujma na položaju zvanom Dujmovača između Splita i Solina, obnovljenoj god. 1747, gdje je u toku prošlog rata potpuno uništeno veliko oktogonalno platno na stropu iz baroknih vremena koje je po svoj prilici prikazivalo prijenos svečeva tijela iz Salone u Split, koje se štuje u toj crkvi. Na njenom jedinom oltaru danas se nalazi novija diletantska slika, na kojoj je sv. Dujam loše prikazan očito prema snimci lateranskog mozaika i ne zaslužuje s našeg aspekta nikakovu pažnju.

U više puta spomenutoj trogirskoj benediktinskoj crkvi nalazi se pala slikara Antonija Zuccara (1825—1892) iz 1886. koja prikazuje sv. Dujma uz svece Benedikta, Skolastiku i Ambroza. Ovaj slikar, rođen u S. Vito al Tagliamento, koji je uglavnom živio u Trstu, bio je jako popularan u Dalmaciji sredinom 19. st. kao portretist, autor sakralnih kompozicija i dekorater kazališnih ponutrica u duhu hladnog akademizma sredine otočenta i uživao u našim primorskim gradovima prije Bukovčeve pojave veću famu negoli je zasluživao.⁵

Na ovu bih sliku vremenski nadovezao i manje platno koje se nalazilo na oltaru kapelice sv. Dujma u splitskom predjelu Kman, a sada se čuva u župnom uredu nove crkve Marije Pomoćnice u Kmanu. Ta je kapelica sagrađena god. 1885. od Splitsanina Paška Krstulovića Opare, koji je tom prigodom povećao malenu nišu podignutu na uspomenu jedne epizode iz prijenosa kostiju sv. Dujma sa solinskih rušvina u Split, a bila je izdubena u živcu kamenu. Na toj slici nekog »naivca« iz kraja prošlog stoljeća uz ukočene likove sv. Arnira i sv. Dujma (koji drži model grada u ruci) zanimljiv je ćelavi i bradati sv. Staš s palmom i križem, koji djeluje svojim karakterističnim crtama kao da je rađen po živom modelu.⁶

Nije poznat ni autor slike sv. Dujma u nadbiskupskoj palači, koja se također može datirati u 19. st. Dok je glava sveca prilično tvrda, s priličnom vještinom su slikani ukrasi svečeve kazule i uvez knjige u njegovoj ruci. Posebno je važno naglasiti da je iza svečeva lika naivno slikana kompozicija njegova glavosjeka od strane rimskih vojnika s gorovitim krajolikom u pozadini, kojoj se ne može osporiti neka iskrena djetinjska draž.

⁵ K. Prijatelj, Prilozi slikarstvu Dalmacije u XIX stoljeću, Jadranski zbornik IV, Rijeka-Pula 1960, str. 319.

19 Sv. Dujam i sv. Štaš — Manastirine u Solinu

20 A. Zuccari, Sv. Dujam — crkva benediktinki u Trogiru

Nakon ovog opisa mnogih oltarskih pala želio bih ukratko ilustrirati nekoliko prikaza sv. Dujma, u manjim slikama, u minijaturama i gravirama koje čine posebnu cjelinu, zanimljivu s ikonografskog gledišta.

Na prvom je mjestu minijatura u matrikuli bratovštine sv. Dujma u riznici splitske katedrale. Na njoj je prikazan svetac na oblacima u crvenoj kazuli i mitri s palijem, palmom i biskupskim štapom u nemirnom baroknom pokretu okružen vijencem anđela nad zanimljivom panoramom grada Splita. Prema tekstu na prvoj stranici matrikule izrađena je god. 1668. i predstavlja uporedo vrlo značajni dokument za izgled grada u to vrijeme. Prema toj minijaturi očito je izvedena slika na daski u baroknom okviru, koja se čuva u Muzeju grada Splita, a potječe od obitelji Marcocchija. Ista je minijatura služila kao uzor i za dva bakroreza. Od prvoga se primjerak čuva u Naučnoj biblioteci u Splitu i ima zapis na donjem dijelu »Si vende in Merceria in faccia la Chiesa di S. Giuliano nel Negozio Wagner in Ven(ezia)«. Od drugoga, na kojem je oko središnje iste kompozicije raskošni barokni okvir s kartušama i anđelčićima, oštećeni primjerak se nalazi u biblioteci Fanfogna-Garagnin u Muzeju grada Trogira.

Muzej grada Splita posjeduje i drugu malu sliku sv. Dujma, naslikanu od nekog rustičnog i pučkog baroknog slikara, na kojoj je desno od sveca u mitri i pluvijalu drukčiji stilizirani i manje vjerni prikaz grada, koji se mnogo razlikuje od onog na spomenutoj minijaturi, slici i bakrorezima.

Mnogo je kasnija litografija sa sv. Dujmom koji lebdi nad oblacima iznad prekrižene palme i sablje nad novom varijacijom prikaza grada s lukom i jedrenjacima na moru. Ta litografija se datira u drugu polovinu 19. st. i ima na donjem dijelu tekst: Lith. F. Würbel-Druck v. L. Schilling in Wien. Primjerci toga lista čuvaju se u Muzeju grada Splita i samostanu Klarisa, a bio je upravo zbog tog prikaza grada izložen uz spomenute radove na izložbi slika, crteža i grafika od 16. do 19. st. pod naslovom »Izgled Splita u prošlosti« god. 1969. u tom muzeju.⁷

Najznačajniji skulpturalni spomenik vezan sa sv. Dujmom u novom vijeku veliki je njegov barokni oltar u splitskoj katedrali koji je izradio god. 1767. poznati

⁶ F. Bulić, Scavi nella basilica episcopale urbana a Salona durante l'anno 1902, *Bullettino di archeologia e storia dal-mata XXVI*, Split 1903, str. 95.

⁷ Za matrikulu v.: Jelić-Bulić-Rutar, Vođa po Spjetu i Solinu, Zadar 1894, str. 105; H. Morović, Povijest biblioteka u Splitu, Zagreb 1971, str. 25; Diana-Gogala-Matišević, Riznica splitske katedrale, Split 1972, str. 155. Za ostale prikaze v. D. Kečkemet, *Izgled Splita u prošlosti — Slike, crteži, grafike XVI—XIX stoljeća*, Povremene izložbe Muzeja grada Splita XXIII, Split 1969, br. 11, 15, 29, 89.

21 Slika sa sv. Dujmom, sv. Stašom i sv. Arnirom iz kapele u Kmanu, Split

22 Slika sv. Dujma u nadbiskupskoj palači u Splitu

23 Minijatura matrikule Bratovštine sv. Dujma u riznici splitske katedrale

24 Slika sv. Dujma u Muzeju grada Splita

25 Bakrorez sa sv. Dujmom u Naučnoj biblioteci u Splitu

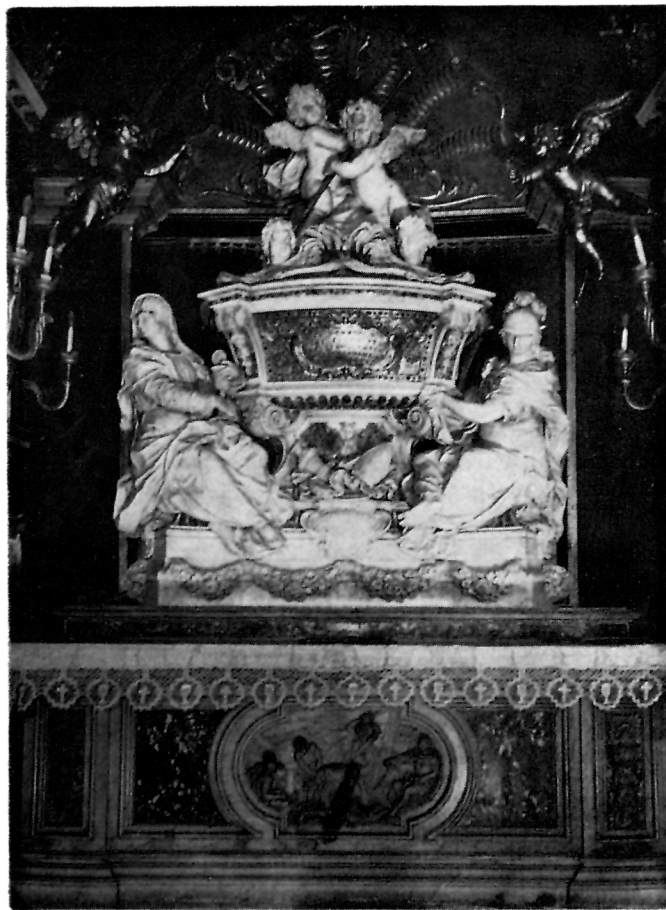
26 Bakrorez sa sv. Dujmom u Muzeju grada Trogira

27 Slika sv. Dujma u Muzeju grada Splita

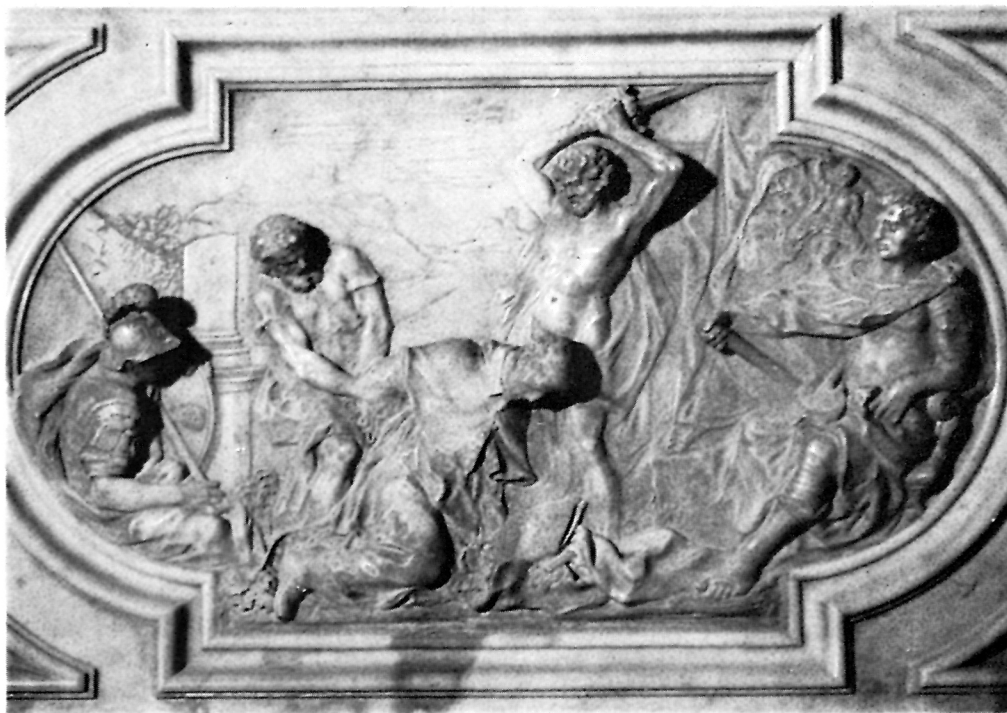
28 Litografija sa sv. Dujmom u Muzeju grada Splita

29 G. M. Morlaiter, Oltar sv. Dujma u splitskoj katedrali

30 Antependij Morlaiterova oltara u splitskoj katedrali

mletački kipar Giovanni Maria Morlaiter (1699—1781). Oltar je bio svečano posvećen god. 1770, o čemu postoji podroban opis Julija Bajamontija, koji je za tu prigodu napisao i komponirao poznati oratorij. Na gornjem dijelu oltara snažni likovi Vjere i Postojanosti u nemirno barokno nabranim plaštevima sjede desno i lijevo od raskošnog mramornog sarkofaga sa srebrnim poklopcem, nad kojim je skupina nemirnih bucmastih anđela, dok su ispod rake položeni na uznemirenoj draperiji kalež i mitra. Za svečevu ikonografiju najvažniji je reljef na antependiju s prikazom svečeva mučenja u prisutnosti rimskog prefekta Maurilija. Dok krvnik odrubljuje glavu svecu, a drugi ga podržava, vojnik u kacigi zatvara kompoziciju prvoga plana. U pozadini je skicozno prikazan lik starog poganskog svećenika s idolom u ruci, dok se u daljini nazire slikoviti krajolik. U tom je reljefu Morlaiter ostvario djelo puno mekoće, gracije i svježine prožeto razigranom dinamikom i svjetlosnim kontrastima pokazujući svoj izvanredni osjećaj za kompoziciju i obradu materije, tako da taj rad iz kojega izbija duh rokoka predočuje jedno od najljepših djela setecenta u Dalmaciji.⁸

⁸ G. Bajamonti, *Proseguimento della storia di S. Doimo in cui si describe la traslazione del suo corpo ultimamente solennizzata nella città di Spalato, Venezia 1770*; Lj. Karaman, *Zrtvenik sv. Dujma u Splitu, Eseji i članci*, Zagreb 1933, str. 81—96; Lj. Karaman, *Zaštitnik Splita sv. Dujam kroz legendu, poviest, predaju i umjetničke spomenike*, *Spremnost*, Zagreb 7. V 1944; K. Prijatelj, *Barok u Splitu*, Split 1947, str. 44—45.

U okviru pregleda skulpture spomenuo bih, s jedne strane, još i rustični polikromirani svečev kip u samostanu sv. Dujma u Kraju na Pašmanu, koji bi se mogao najvjerojatnije također datirati u vrijeme baroka, i, s druge strane, kameni reljef Bogorodice s Djetetom i sv. Dujmom koji drži u lijevoj ruci model katedrale, a uzidan je u kući ulice Obrov 10 u Splitu. Taj reljef odaje arhaizirani i retardirani spoj gotičkih, renesansnih i baroknih crta i, po svoj prilici, je rad nekog lokalnog kamenara. Oko glave sv. Dujma zapisana je godina 1835.

Posebnu cjelinu za sebe čine zlatarski radovi. Najznačajnije djelo u ovoj skupini je srebrno poprsje sv. Staša koje je god. 1704. izradio u Veneciji zlatar Giambattista Trivisan, koji je bio god. 1698. izveo i raskošnu barokna poprsja i svečane mitre za prethodno spomenute gotičke glave sv. Dujma i sv. Arnira. Sv. Staš je prikazan kratkih brčića i kovrčaste kose koja djeluje kao perika, ima oko vrata na lancu mlinski kotač, a odjeven je u bogatu baroknu odjeću ukrašenu stiliziranim florealnim ornamentima i raznobojnim kamenjem. Po sredini čela je kutijica s moćima. To poprsje spada u najljepša djela baroknog zlatarstva u Dalmaciji.

Likovi solinskih mučenika nalaze se i na mnogim drugim srebrnim predmetima od 16. do 19. st., od kojih spominjemo:

- a) kanonske table iz početka 16. st. s grbom nadbiskupa Bernarda Zanea, od kojih obje pobočne imaju na gornjem dijelu lik sv. Dujma u medaljonu između dva krilata anđela,

31 Kip sv. Dujma u samostanu u Kraju na Pašmanu

32 Reljef Bogorodice i sv. Dujma na kući Obrov 10 u Splitu

- b) kanonske table iz radionice G. B. Trivisana (prema puncu i stilu) iz kraja 17. ili poč. 18. st., od kojih srednja ima likove sv. Dujma i sv. Staša u medaljonima sa strana okvira,
- c) kanonske table iz poč. 18. st. izrađene za bratovštinu sv. Staša sa zapisom darovatelja Mateja Vukasa, od kojih srednja ima u medaljonu svečev lik, a pobočne njegov atribut tj. mlinski kamen,
- d) moćnik sv. Dujma iz 17. st., koji ima na poklopcu kipić sveca u biskupskom ornatu s knjigom i biskupskim štapom,
- e) ceremonijalni štap iz 17—18. st. sa kipićem sv. Dujma na vrhu prikazana također u biskupskom ruhu s desnicom na prsima dok lijevom podržava biskupski štap,
- f) svijećnjak iz god. 1700. garniture bratovštine sv. Dujma sa svečevim likom u medaljonu na bazi,
- g) nadbiskupski štap iz 18. st. sa žigom Napulja, na kojemu je sv. Dujam prikazan na kraju raskošne uzvijorene kuke u emfatičnom stavu s uzdignutom desnicom i knjigom u lijevoj ruci odjeven u nemirno nabrani pluvijal,
- h) svijećnjak iz godine 1855. garniture izrađene u povodu kolere sa svečevim likom na medaljonu baze,
- i) raspelo iz god. 1874. s likom sv. Dujma po sredini stražnje strane nasuprot Kristu s medaljonima na vrhovima krakova s prikazima Boga Oca, Bogorodice, sv. Ivana i sv. Magdalene.

Sa stilskog gledišta na tim predmetima možemo pratiti oblike renesanse, baroka, rokoka i akademiziranih pseudohistorijskih tendencija prošloga stoljeća, a s ikonografskog ne donose neke posebne novosti.⁹

Sv. Dujam se javlja i u umjetnosti našega stoljeća u raznim vidovima.

Dok ćemo samo mimogred spomenuti plaketu iz god. 1932. sa svečevim likom slovenskoga kipara Svitozlava Mihaela Peruzzija (1881—1936), koji je dugo živio u Splitu, a predočuje u strogo simetričnoj koncepciji lik sveca u biskupskom ruhu pred stiliziranom Dioklecijanovom palačom sa zvonikom katedrale koji se nazire iza aureole¹⁰, značajniji su prikazi sveca na trima velikim zidnim sakralnim cjelinama suvremenih hrvatskih slikara: freskama Joze Kljakovića (1889—1969) u župnoj crkvi u Vranjicu iz god. 1929, freskama Vjekoslava Paraća (1904) u župnoj crkvi u Klisu iz god. 1937—1939. i mozaiku Ive Dulčića (1916—1975) u nadbiskupskoj kapeli u Splitu iz god. 1969.

⁹ Poprsja sv. Dujma i Staša: K. Prijatelj, o. c. (1947), str. 81; K. Prijatelj, Srebrne glave iz riznice splitske stolne crkve, Zbornik Muzeja primenjene umetnosti 3—4, Beograd 1958, str. 107, 114; Diana-Gogala-Matijević, o. c. str. 68—69. Za ostale predmete v. Diana-Gogala-Matijević, o. c. str. 55, 56, 57, 73, 94, 96, 97, 109, 116.

¹⁰ B. Hudales-Kori, Kipar Svitoslav Peruzzi, Zbornik za umjetnostno zgodovino N. L. VIII, Ljubljana 1970, str. 189—190.

¹¹ V. Barbić, Vjekoslav Parać, Zagreb 1961, st. 7—8.

33 Poprsje sv. Staša G. B. Trivisana u riznici splitske katedrale

Na Kljakovićevim freskama sv. Dujam je prikazan na desnom zidu crkve zajedno sa svecima Venancijem i Jerolimom, odjeven u nadbiskupsko ruho, tj. kazulu, palij i mitru. Svetac je predočen strogo frontalno i simetrično u okviru spoja renesansnih i bizantinskih reminiscencija i moderne stilizacije s uočljivim plastičnim tendencijama koje su bile već vidljive u ovoj ranoj fazi tog istaknutog hrvatskog slikara, kojemu je vranjički ciklus prvo značajno djelo.

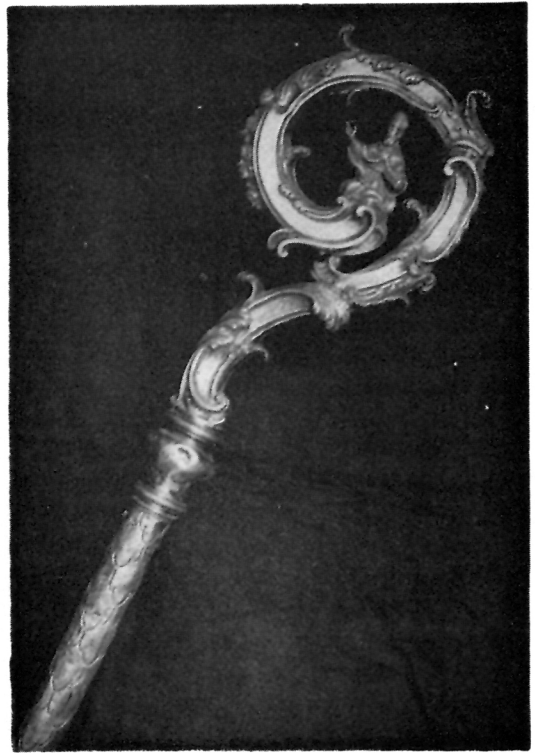
U velikoj fresko-dekoraciji kliške crkve, koja predstavlja njegov najveći opus, Vjekoslav je Parać evocirao izuzetnom ljubavi za prošlost rodnoga kraja nizom epizoda iz burne kliške prošlosti naslikanih izrazitim monumentalnim osjećajem i prožetim profinjenim tonским ugođajima. Sv. Dujam je i ovdje prikazan u nadbiskupskom ruhu s modelom splitske katedrale u ruci u skupini svetaca Josipa, Spiridiona, Vida i Jurja, koji su svi zanimljivi i po svojim individualiziranim fizionomijama u kojima prepoznajemo crte ljudi umjetnikova zavičaja.¹¹

Na Dulčićevu mozaiku »Splitski biskupi mučenici«, koji plamt u žaru i živosti umjetnikova izuzetnog kolorističkog osjećaja, sv. Dujam je prikazan starijih crta lica u kazuli i paliju uz svece Tita, Venancija i Arnira u smionoj ekspresionističkoj deformaciji koja naglašava izražajnost njegove fizionomije i produhovljeno dostojanstvo njegova držanja.

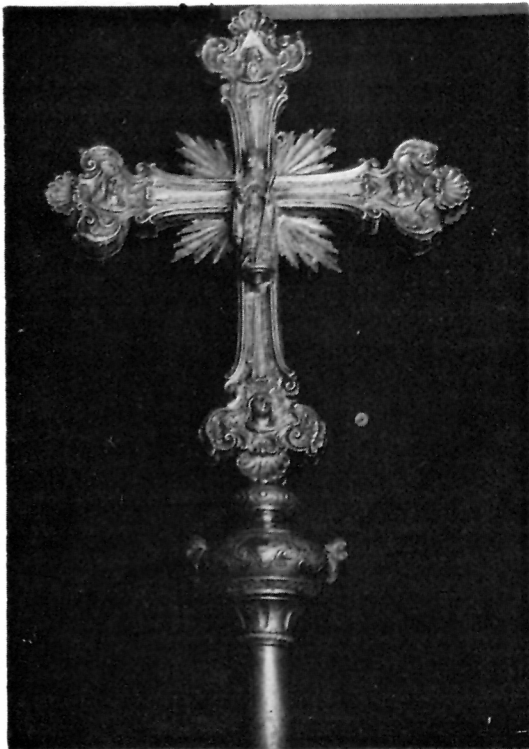

37 Ceremonijalni štap u riznici splitske katedrale

38 Nadbiskupski štap u riznici splitske katedrale

39 Srebreno raspelo iz 19. st. u riznici splitske katedrale

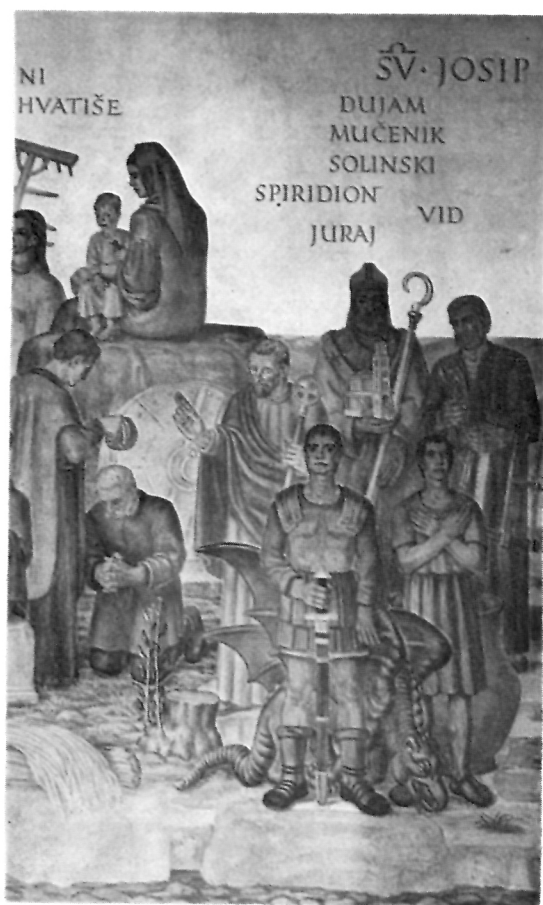

40 Svijećnjak iz 19. st. u riznici splitske katedrale

41 Jozo Kljaković, detalj freske u župnoj crkvi u Vranjicu

42 Vjekoslav Parać, detalj freske u župnoj crkvi u Klisu 43 Ivo Dulčić, detalj mozaika u nadbiskupskoj kapeli u Splitu

Ako rezimiramo ovaj pregled sv. Dujma i sv. Staša u likovnim prikazima od 16. st. do naših dana, vidjet ćemo da se, kao u srednjem vijeku, najveći broj prikaza ograničava na prikazivanje sv. Dujma u biskupskom odnosno u nadbiskupskom ruhu unoseći varijante u odjeći (kazula, pluvijal, palij, mitra) i predmeta u ruci (palma, biskupski štap, knjiga), dok se rjeđe javlja model grada u svečevoj ruci, uz sveca ili podno njega. Sv. Staš je obično prikazan kao mlađi čovjek, sad golobrad, sad brkat, sad opet bradat, u civilnom odijelu koje varira prema epohama, a gotovo uvijek ga prati atribut u obliku mlinskog kamena. Jedino na slikama u Podgori javljaju se uz oba sveca raspelo i lubanja.

Najveća je novost koju unosi barok prikaz cjelokupnog života sv. Dujma u šest velikih slika P. Ferrarija iz 1683—85. u kojima je prikazan svečev život od slanja iz Antiohije u Dalmaciju i prve propovijedi u Saloni preko njegovih čudesa do suđenja i mučeničke smrti. Iako interpretiran kroz baroknu prizmu i po odjeći smješten u barokno vrijeme, ovaj ciklus ikono-

grafski predstavlja najveći po obimu slikarski pothvat u okviru svečeve ikonografije u kojoj zauzima posebno mjesto.

Prizor svečeva glavosjeka majstorski je evocirao G. M. Morlaiter god. 1767. na antependiju oltara u splitskoj katedrali, dok se rustična i naivna varijanta te scene javlja na opisanoj slici nepoznatog provincijskog slikara iz 19. st. u nadbiskupskoj palači.

Zanimljivo je napomenuti da se sv. Dujam i sv. Staš pojavljuju sad sami za sebe, sad zajedno, a sad opet skupa s drugim svecima u vezi s kultom dotične crkve ili samostana u kome se prikaz nalazi.

Kao što smo mimogred napomenuli, posebno značajnije imaju prikazi Splita, počevši od onog na Santacroceovom poliptihu iz god. 1549. preko onog na matrikuli bratovštine sv. Dujma iz 1668. do onih iz novijih vremena, ali njihova analiza izlazi iz tematike ove studije, kojoj je bio cilj skupiti i analizirati prikaze sv. Dujma i sv. Staša od ranog srednjeg vijeka do danas koji su po broju, umjetničkom kvalitetu i ikonografskom značenju premašili i naša vlastita očekivanja kada smo se latili obradbe ove teme.

S. DOIMO E S. ANASTASIO NELL'ARTE

In questo studio l'autore descrive le opere d'arte dai tempi più antichi ai nostri giorni che rappresentano i due martiri salonitani e protettori della città di Split S. Doimo (Dujam, Duje) e S. Anastasio (Staš).

La serie comincia coll'affresco del V secolo in un oratorio nell'amfiteatre di Solin (Salonae) e col noto mosaico dell'oratorio di S. Venanzio nel battistero della basilica di S. Giovanni in Laterano a Roma. Mentre dal periodo preromanico non si è conservata nessuna opera, da quello romanico ne abbiamo alcune. I due martiri sono rappresentati sugli stalli corali lignei del Duomo di Split e su un bassorilievo pure in legno proveniente dalla ex-chiesa di S. Luca, mentre S. Doimo sul bassorilievo dello scultore Otto oggi sul campanile del Duomo e su un bassorilievo immurato sulla facciata della chiesa di S. Stefano.

Maggiore è il numero di opere del Quattrocento dal Messale del Duca Hrvoje, al politico di Blaž Jurjev a Trogir e a numerose altre opere di pittura, scultura e oreficeria. Fra quelle di scultura un posto particolare hanno gli altari dei due santi nel Duomo spalatino di Bonino da Milano e di Giorgio da Sebenico colle loro effigi giacenti.

Nella pittura del Cinquecento una speciale menzione merita il S. Doimo del politico di Girolamo da Santacroce nella chiesa di Poljud del 1549 che tiene in mano il modello della città, mentre in quella del periodo barocco i dipinti di

Matteo Ponzoni, Pietro Ferrari, Gaspare Diziani e altri artisti più rustici e provinciali. Fra le opere di scultura la più importante è l'altare del Santo di G. M. Morlaiter nel Duomo e fra quelle di oreficeria il busto argenteo di S. Anastasio di G. B. Trivisan che «rivestì» in manto e mitria barocca la testa gotica di S. Doimo.

La lunga serie si chiude con i dipinti dell'ottocento e colle opere del nostro secolo (Kljaković, Parać, Dulčić) che testimoniano l'apporto degli artisti moderni all'iconografia dei due santi.

San Doimo viene con piccole varianti sempre rappresentato barbuto, in abiti vescovili, sostenente in mano un libro o il modello della città di Split, mentre S. Anastasio, di professione tintore, è presentato con i lineamenti più giovanili, in vesti laiche e col simbolo del suo martirio: la ruota di pietra di un mulino. I due santi vengono rappresentati talvolta isolati, talvolta assieme e talvolta uniti a altri santi. Scene della vita di S. Doimo riscontriamo nel bassorilievo di Otto che presenta l'invio leggendario di S. Doimo in Dalmazia da parte di S. Pietro, nelle sei arandi tele di P. Ferrari che rievocano la vita e la morte del Santo e nel bassorilievo dell'antependio dell'altare del Morlaiter col martirio del Santo. Nel corso dello studio, che dimostra la diffusione delle opere d'arte con i due martiri anche fuori di Split e dintorni, l'autore analizza le opere descritte (e parte inedite) anche dal punto di vista stilistico, storico e culturale.